

Bulletin uitgegeven door het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap
EX ORIENTE LUX

REDACTIE

H. J. FRANKEN, H. DE MEULENAERE, L. DE MEIJER, L. VANDEN BERGHE

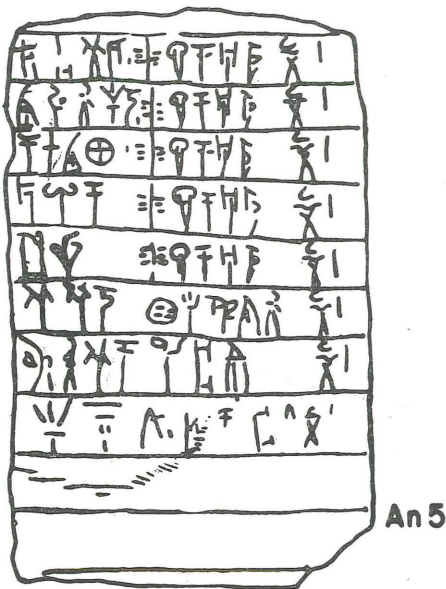

Redactie-adres: Nekkersberglaan 11, Gent, België

Administratie: EX ORIENTE LUX, Noordeindsplein 4a,
Leiden

INHOUD

In memoriam P. C. COUPRIE, 18. 2. 1930-16. 11. 1960 — VI—Een nieuwe
discipline: de mycenologie — VII—Van oudheden naar oudheidkunde.

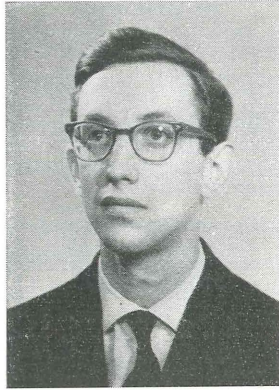

An 5

Afb. 17. Bladzijvorming kleitablet uit Pylos met karakters van het Lineair B type;
zie ook Afb. 22.

IN MEMORIAM P. C. COUPRIE

18.2.1930 — 16.11.1960

Door het overlijden van P. C. Couprie heeft de Nederlandse Assyriologie een zwaar verlies geleden.

Geboren op 18 februari 1930 te 's-Gravenhage bezocht Pieter Caspar Couprie het Christelijk Gymnasium aldaar en deed in 1949 eindexamen. Een hartkwaal die bij de keuring voor de militaire dienst voor het eerst werd vastgesteld dwong hem afstand te doen van zijn wens tot zendeling te worden opgeleid. Hij begon de theologische studie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, verwisselde deze echter spoedig voor de studie in de semietische talen waarin hij in 1953 het candidaatsexamen *cum laude* aflegde. In dit jaar onderging hij de eerste zware operatie ter correctie van een aangeboren afwijking van zijn bloedvatenstelsel, een afwijking die intussen als oorzaak van zijn erger wordende hartkwaal was ontdekt. Hij zette zijn studie in Leiden voort en slaagde in 1956 *cum laude* voor het doctoraalexamen. In 1957 nauwelijks tot assistent benoemd, moest hij voor de tweede keer geopereerd worden, kon echter na op 1 oktober met Mejuffrouw A. Rademaker in het huwelijk te zijn getreden op 9 oktober aan de Johannes-Calvijnstichting te Kampen het lectoraat in de semietische talen en cultuurgeschiedenis aanvaarden. Dit betekende voor hem niet alleen een uitgebreide en gevarieerde leeropdracht maar tevens de noodzaak tot heen- en weerreizen over een lange afstand. Ondanks zijn zwakke gezondheid is de jonge docent, die zijn twee functies met toewijding en competentie vervulde, ook nog een assyriologisch proefschrift begonnen in de hoop aan het einde van dit studiejaar te kunnen promoveren. In deze zomer deden zich echter nieuwe

complicaties in zijn lichamelijke toestand voor, die leidden tot een langdurig ziekbed met soms ondragelijke pijn. Na twee operaties stierf hij, dertig jaar oud, op 16 november 1960 aan een hartverlamming.

De gezondheid en levenskracht, die aan zijn wegwijnend lichaam ontbraken, waren in overvloed ten deel gevallen aan Coupries ziel en geest. Hij had een scherp verstand en een opmerkelijke philologische begaafdheid, was origineel in zijn gedachten en geheel zelfstandig in zijn werk. Hard en vlug werkend bezat hij niet slechts initiatief, durf en visie, maar hij pakte ook alles wat hij ondernam op de meest vernuftige en praktische manier aan, daarbij graag gebruik makend van moderne technische hulpmiddelen die vele anderen nog afschrikken.

Hij was bescheiden en natuurlijk, zonder enige valse pretentie noch aanstellerij, een vriendelijk en beminnelijk mens. Indrukwekkend voor wie van zijn kwaal afwist waren zijn voortdurende blijheid, zijn onversaagdheid in tegenspoed, zijn vermogen nieuwe situaties te aanvaarden en er het beste van te maken, zijn blijkaar door niets te verstoren wil tot volharden en doorzetten, en eindelijk zijn door diep religieus geloof wonderbaarlijk gesteunde moed en moreel weerstandsvermogen tegen lijden en leed.

Hij heeft niet de tijd gehad zich buiten zijn werkkringen in zijn wetenschap te doen gelden. Zijn eerste assyriologische artikel van nog geen vier bladzijden trok echter reeds de aandacht door uitmuntende kwaliteit en deed veel van hem verwachten. Er wordt naar gestreefd de gereed gekomen delen van zijn proefschrift alsnog te publiceren.

Zijn medemensen zullen hem, zijn uitzonderlijke persoonlijkheid en zijn kort leven, dat zo veel gedachten en gevoelens in de beschouwer opwekt, niet kunnen vergeten.

Leiden, december 1960

F. R. KRAUS

VII—EEN NIEUWE DISCIPLINE: DE MYCENOLOGIE

Daar het in de bedoeling ligt van „Phoenix” een bredere kring van belangstellenden, wier activiteit of specialisatie op andere domeinen gericht is, voor te lichten over de voortuitgang geboekt in de verschillende gebieden die verband houden met de studie van de Oudheid, hebben wij graag gevolg gegeven aan het verzoek der uitgevers om een nieuwe discipline te introduceren die zich binnen de klassieke filologie aan het ontwikkelen is onder de naam van „mycenologie”. Deze dankt natuurlijk in de eerste plaats haar ontstaan aan de geniale ontcijfering van M. Ventris die aan de meeste lezers wellicht bekend zal zijn, nu reeds acht jaren zijn verstreken sedert deze ophefmakende prestatie aan de wereld kenbaar gemaakt werd. Als nieuwe tak van de wetenschap heeft ze echter pas vorm gekregen, na erkenning van de geldigheid van de ontcijfering, in het ondertussen vrij omvangrijk geworden „corpus” waardevolle publikaties die het werk van de te jong gestorven Engelse geleerde aanvullen en verderzetten. Daarbij heeft deze nieuwe tak steun ontvangen van allerlei strekkingen, die weliswaar reeds bestonden voor de ontcijfering, maar zich niet hadden kunnen groeperen omdat ze van zeer verschillende disciplines uitgingen: de archeologie, de linguïstiek, de godsdienstwetenschap, de kultuurgeschiedenis van Voorazië.

We zullen trachten, in de ons hier toegemeten plaatsruimte, een overzicht te geven van de eerste levensperiode van de mycenologie en haar gefundeerdheid aan te tonen, uitgaande van de ontcijfering die aan de basis ligt. Daar wij dit laatste punt zakelijk zullen behandelen, verwijzen wij de belangstellende lezer naar het omstandig en boeiend relaas van J. Chadwick „The Decipherment of Linear B” (Cambridge, 1958). Ook voor publikaties die gewijd zijn aan de interpretatie van de teksten moeten wij ons beperken tot de belangrijkste. Wie vollediger wil ingelicht zijn, vindt de bibliografie in het tijdschrift „Minos” (Salamanca, jaargangen I-VI). Voor de „mycenologie” in haar geheel, zoals wij ze hier zullen schetsen, bestaat een dergelijk werkinstrument natuurlijk nog niet. We kunnen alleen hopen dat aan deze leemte zo vlug mogelijk verholpen wordt.

De geboorte en de doopakte van de mycenologie menen wij vrij nauwkeurig te kunnen dateren: op 3-7 april 1956 greep inderdaad een eerste internationaal colloquium plaats te Gif-sur-Yvette (Frankrijk) waar een twintigtal bekende hellenisten samenkwamen met M. Ventris om hun instemming te betuigen met zijn werk en om een verder actieplan uit te stippelen; op het einde van datzelfde jaar verschenen de akten van deze bijeenkomst in boekvorm „Etudes Mycéniennes” (Paris, 1956, C.N.R.S.). Deze zijn piëteitsvol opgedragen aan de nagedachtenis van de op 6 september 1956 over-

leden geestelijke vader van deze nieuwe wetenschap, en bevatten de rapporten over de meest dringende problemen, nl. de samenstelling van een „Corpus Mycenicum”, de volledige bibliografie, de transliteratie en interpretatie der tabletten, alsook de verhouding tussen de syllabaria van Lineair A-Lineair B-Cypro-Minoisch. Dat de mycenologie zo vlug kon tot stand komen, zelfs spijt de heftige kritiek van verschillende geleerden op de geldigheid van de ontcijfering¹⁾, laat zich alleen verklaren door een drietal factoren die, los van mekaar, reeds voor 1952 aan „momentum” hadden gewonnen.

Allereerst de reactie op de knossocentrische theorie van Sir A. Evans die aan de Myceense beschaving, zoals wij die kenden door de archeologie, iedere zelfstandigheid wou ontzeggen. Volgens hem was inderdaad het grootste gedeelte van het Griekse vasteland een kolonisatiegebied van Kreta, en meer bepaaldelijk van Knossos. Hiertegen had Sir A. Wace zich verzet, daar hij meende te kunnen bewijzen dat na 1450 eerder het omgekeerde had plaats gegrepen, nl. dat de Myceense beschaving invloed had uitgeoefend op de Kretenzische. De latere opgravingen in de Peloponnesus en de vondsten van typisch Myceense produkten rondom de Middellandse Zee¹⁾ deden de opvattingen van Wace veld winnen, maar bleken nochtans niet sterk genoeg om het knossocentrisme te verdringen.

Daarbij had zich ook reeds een reactie afgetekend tegen het zeer verspreide standpunt van de traditionele klassieke filologie, waarbij de Griekse beschaving herleid wordt tot de enkele meesterwerken op filosofisch, letterkundig en plastisch gebied, kortom tot het Griekse Mirakel, met volledige minachting voor alle eventuele kulturele antecedenten. Wij denken hier vooral aan G. Murray, M. Nilsson en A. W. Persson²⁾ die de Griekse godsdienst als het produkt van een lang groeiproces beschouwden waaraan Kreto-Myceense beïnvloeding zeker niet vreemd was gebleven. Als dit waar is voor de godsdienst, mag men veronderstellen dat het ook kan gelden voor andere aspecten van het kulturele leven.

In de derde plaats waren verdere opgravingen en nieuwe teksten onze kennis van de Vooraziatische beschavingen komen verrijken, en voor vele historici werd het duidelijk dat tussen het Nabije Oosten en Griekenland nauwere kontakten geweest waren dan men ooit had kunnen vermoeden. Maar hoe moest dit nieuw feitenmateriaal geïntegreerd worden in het traditionele kader waarin men ons de Griekse beschaving pleegt voor te houden? De oriëntaalse invloed kon niet langer geloofwaardig worden, doch de mo-

¹⁾ Cfr. Fr. Stubbings: *Mycenaean Pottery from the Levant* (Cambridge 1951) en W. Tylour: *Mycenaean Pottery in Italy and Adjacent Areas* (Cambridge 1958).

²⁾ G. Murray: *Five Stages in Greek Religion* (London 1925), M. Nilsson: *The Mycenaean Origin of Greek Mythology* (Berkeley 1932); A. W. Person: *The Religion of Greece in Pre-historic Times* (Berkeley 1942).

daliteit van deze afhankelijkheid en de *terminus aute quem*, waren voorsnog niet nader te bepalen. Zolang men de Kreto-Myceense beschaving als één geheel zag waaraan de Dorische invallen een abrupt einde hadden gesteld, moest men noodgedwongen zijn toevlucht nemen tot een zeer hypothetische en recente infiltratie langs de Ionische kuststeden om.

Toen M. Ventris er in slaagde het Lineair B te ontcijferen en het bewijs leverde dat de taal van de Myceense beschaving een ouder stadium was van het ons bekende Grieks, vonden vele geleerden hierin een bevestiging van wat zij zelf reeds vermoed hadden, of tenminste de mogelijkheid om hierdoor heel wat moeilijkheden en vraagtekens uit de weg te ruimen. Dit alles verklaart o.i. de vlugheid waarmee deze nieuwe discipline zich ontwikkelde in de schoot van de klassieke filologie, alsook de enthousiaste internationale samenwerking, waartoe — dit mag wel even beklemtoond worden — M. Ventris zelf het voorbeeld had gegeven?

Het object van de mycenologie is bijgevolg de studie van de Myceense beschaving als zelfstandige schakel in de kultuurontwikkeling van de Oudheid, met de bedoeling deze nauwkeuriger te situeren t.o.v. de onmiddellijk voorafgaande Kretenzische beschaving, van de gelijktijdige Vooraziatische beschavingen alsook van de latere Griekse beschaving. Haar taak is alle kultuurhistorische gegevens te verzamelen die kunnen leiden tot een beter begrip van en een dieper doordringen in het wezen van deze beschaving die een zeer belangrijke overgang betekent van de Vooraziatische naar de klassieke Oudheid³⁾.

Het hoeft de lezer niet te verwonderen dat voor het ogenblik nog de louter filologische studie van het tablettenmateriaal in Lineair B, d.w.z. de mycenologie in de engere zin, de belangrijkste rol speelt, aangezien zich daar de meest dringende problemen stellen. Wij zullen dan ook in dit artikel wat uitvoeriger uitweiden over de ontcijfering en over de eerste resultaten die reeds geboekt werden.

Scripta Minoa:

In zijn vermaard geworden boek „*Scripta Minoa*” gaf Sir A. Evans een zeer precieze beschrijving van al het geschreven materiaal dat de opgravingswerken te Knossos aan het licht hadden gebracht. Hij onderscheidde drie soorten geschrift die zich chronologisch over een achttal eeuwen uitstreken. Vanaf circa 2000 voor onze tijdrekening vindt men een schrift dat uit pictogrammen bestaat en hoofdzakelijk op zegelstenen voorkomt,

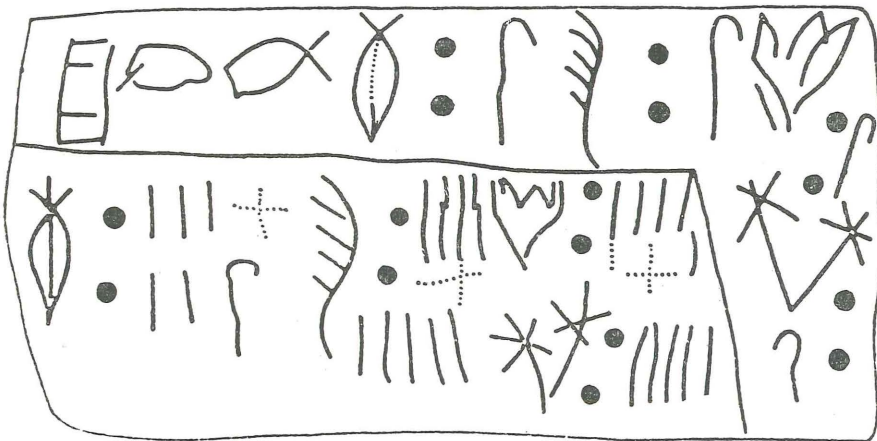
³⁾ Over de mycenologie als een ruim opgevatte filologie, cfr. de interessante rede van Prof. Dr. W. den Boer op 25. Nederlands Filologencongres. Leiden 1958. (Handelingen p. 97-116).

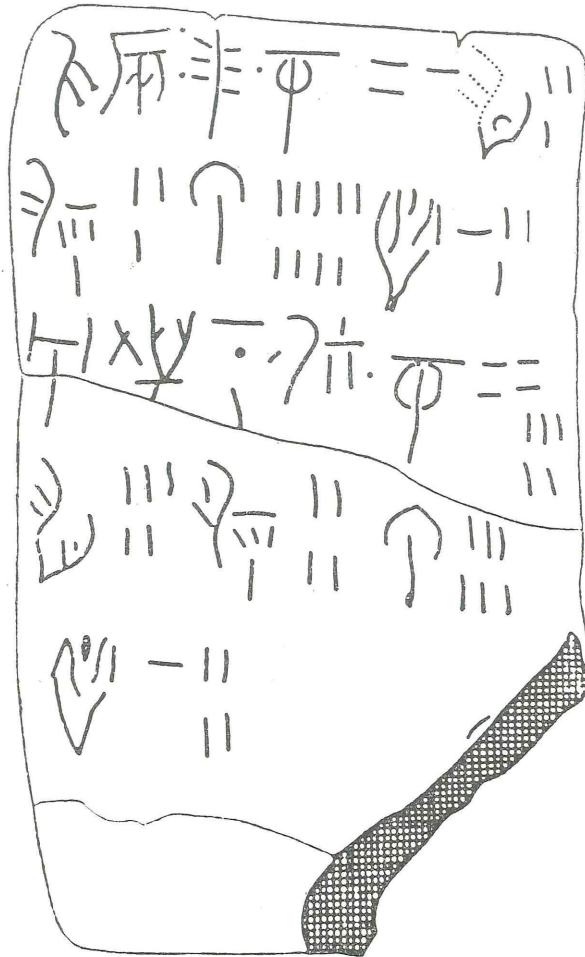
Afb. 18. Zegelstenen.

doch ook soms, en dan in een ietwat vereenvoudigde vorm, op kleitabletten (afb. 18). Deze tekens stellen gemakkelijk te herkennen voorwerpen voor, en, naar het voorbeeld van Egypte, noemde Evans deze schrijfwijze „hieroglyfisch”.

Vanaf 1750 vindt men over gans Kreta tabletten met een nog meer vereenvoudigd lettertype, dat slechts de omtrek van het oorspronkelijk afgebeeld pictogram overhoudt en waaraan A. Evans de benaming „lineair” gaf. Te Knossos werd dit geschrift circa 1400 vervangen door een ander dat de voortzetting schijnt te zijn van het eerste. Om ze goed te onderscheiden, noemde A. Evans ze respectievelijk „Lineair A” en „Lineair B”. Door vergelijking heeft hij kunnen opmaken dat het hier waarschijnlijk om twee verschillende talen gaat. Immers, beide syllabaria beschikken over ongeveer 80 tekens, doch slechts 40 zijn gelijk in vorm. In het „Lineair A” worden de hoeveelheden ook uitgedrukt door breukgetallen, tenzij waar het

Afb. 19. Tablet in hieroglyfisch schrift, gevonden te Phaistos. Men herkent hierop de tekens voor graan, olie, en olijven. De opgesomde produkten zijn gescheiden door twee punten. De hoeveelheden worden uitgedrukt in breukgetallen.

Afb. 20. Tablet no. 114 van Hagia Triada.

gaat om produkten die per eenheid (zelfstandigheid) getotaliseerd worden, terwijl in het „Lineair B” een gans ander systeem toegepast wordt dat meer overeenkomst vertoont met latere Griekse. Dit feit reeds wijst zeker op twee verschillende beschavingen. Daarbij komt dan nog dat de „sign-group” die de summatie inleidt in beide gevallen ook verschillend is. Tot hiertoe slaagde men er niet in het „Lineair A” te ontcijferen. De poging van C. Gordon moet als mislukt beschouwd worden ⁴⁾.

⁴⁾ C. Gordon: Akkadian in Minoan Dress, *Antiquity* 31 (1957) p. 124-130, p. 237-240.

Scripta Mycenica:

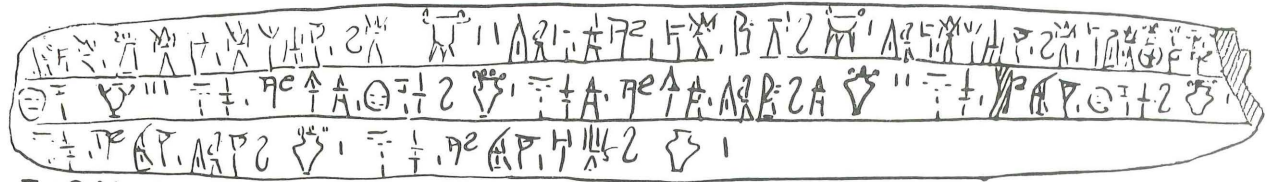
Zolang men slechts beschikte over de 3000 te Knossos gevonden klei-tabletten in „Lineair B”, kon de term Minoisch gehandhaafd blijven. Maar eens dat C. Blegen te Pylos, juist voor het uitbreken van de wereldoorlog, enkele honderden tabletten vond die ook archieven bleken te zijn en in een identiek schrift gesteld waren, werd het wenselijk geacht, mede ten gevolge van de hierboven aangehaalde opvatting van A. Wace, voortaan de term „Myceens” te gebruiken, ofschoon te Mycene zelf nog geen tabletten gevonden waren. Slechts in 1952 werden er ook daar een vijftigtal gevonden, en datzelfde jaar nog enkele honderden te Pylos.

Al deze tabletten, nu bijna 5000 in aantal ⁵⁾, vertonen een merkwaardige uniformiteit, zowel naar de vorm als naar de schrijftechniek. Naar de vorm kan men ze verdelen in twee soorten: de *palmbladvormige*, waarvan de horizontale as tot vijf maal groter is dan de vertikale (Afb. 21), en de *blad-zijvormige*, waarvan de horizontale as kleiner is dan de vertikale, of ten hoogste gelijk (Afb. 17 en 22). Men zou zich direkt kunnen afvragen of er niet een verband bestond tussen de inhoud van de tekst en de keuze van de vorm, doch dit zal waarschijnlijk slechts te achterhalen zijn na een nauwkeuriger interpretatie van de tabletten.

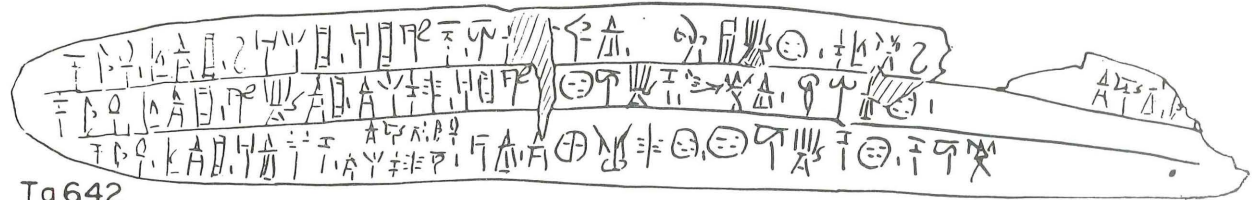
Nadat het klompje klei de gepaste vorm verkregen had, werd de oppervlakte effen gemaakt, en met een stilus trok men dan lijnen op ongeveer 1 cm afstand. De zuiverheid en de elegantie waarmede de tekens in de weke klei getrokken zijn, wijzen, juist zoals de uniformiteit, op een lange en gevestigde traditie. Loodrechte streepjes scheiden zorgvuldig de woorden of „sign-groups” van mekaar, hetgeen vanzelfsprekend de ontcijfering in niet geringe mate heeft vergemakkelijkt. Iedere beschrijving of post werd op het einde samengevat door een ideogram of determinant, die op zijn beurt dan gevolgd was van de opgave der hoeveelheid. Als gans het tablet handelde over één en hetzelfde object, werd onderaan alles getotaliseerd.

Deze tabletten werden niet gebakken, waaruit men mag besluiten dat ze niet bedoeld waren als blijvende archiefstukken, doch slechts dienden voor de lopende boekhouding. Het is de brand die het paleis vernielde die zich hiermee gelastte en die ze aldus voor ons bewaarde. De kans om nog vele dergelijke tabletten te vinden, is bijgevolg niet zeer groot. Het is echter niet uitgesloten, — dit zij gezegd tot troost van de filologen die liever letterkundige teksten of religieuze kalenders zien te voorschijn komen, — dat men andere tabletten vindt, ja zelfs beschreven papyri of dierhuiden. Door enkele beugelkannen waarop Lineair B tekens voorkomen die met

⁵⁾ Deze 5000 tabletten bestaan voor meer dan de drie vierden uit fragmenten, of bevatten slechts een paar woorden.

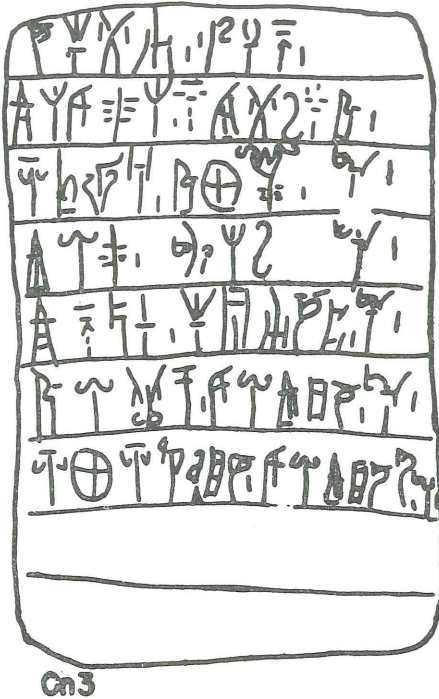

Ta641

Ta642

Afb. 21. Palmbladvormige kleitabletten uit Pylos met karakters in het Lineair B type.

Afb. 22. Bladvormig kleitablet uit Pylos in het Lineair B type; zie ook Afb. 17.

penseel en inkt getrokken werden, weten wij dat de schrijftechniek zich niet beperkte tot de kleitabletten.

Merken wij nochtans op dat de volledigheid van deze inventarissen, die zowel huisdienaars, priesters, runderen, voedingswaren, specerijen, als wapens, strijdagens en huisraad comptabiliseren, een scherp licht werpt op de organisatie van deze Myceense rijkjes, met hun sterk gecentraliseerd gezag en perfect werkende bureaucratie. Een paleisintendant van Pylos of Knossos kon op gelijk welk ogenblik precies weten wát in de magazijnen opgestapeld lag en wáár de herders met hun kudden zich bevonden, niet-tegenstaande de veestapel, volgens de tabletten, ettelijke duizenden koppen telde.

Laten wij ons nu wenden tot het werk van M. Ventris, dat ons in de mogelijkheid stelt inzage te nemen van dit belangrijk kulturhistorisch materiaal. Zoals reeds gezegd, zullen wij dit zeer zakelijk doen, en alle anecdotische bijkomstigheden zorgvuldig vermijden, hoe interessant deze ook mogen zijn vanuit menselijk standpunt. Voor de wetenschap telt alleen

de objectieve beoordeling van de methode en het resultaat. En zelfs hier moet men opletten, dat men niet teveel aandacht besteedt aan het onmiddellijk resultaat, d.w.z. de verstaanbaarheid der teksten, en te weinig aan de methode. Immers bij vele critici merkt men op dat zij de ontcijfering *in haar geheel* aanvaardden of zonder meer verwerpen, naarmate zij de interpretatie der tabletten bevredigend achten of niet. Daar de analytische studie van de gevolgde methode voor ons onontbeerlijk lijkt, zullen wij in het ontcijferingsproces drie momenten onderscheiden, die elk afzonderlijk aan een kritisch onderzoek moeten onderworpen worden, als men een geldig en verantwoord oordeel wil uitspreken over het bereikte resultaat.

De theoretische opbouw van een ontcijferingsmethode.

De jonge Amerikaanse geleerde, Alice Kober, was de eerste die zich systematisch, zonder filologische noch kulturhistorische vooroordelen, met de studie van het Lineair B heeft bezig gehouden, en die de wetenschappelijke grondslagen legde waarvan iedere ontcijferingspoging diende te vertrekken. Zij trachtte eerste te bewijzen dat het woord dat de summatie inleidde en dat reeds door Evans ontdekt was, in twee verschillende vormen voorkwam, naargelang de getotaliseerde personen mannen of vrouwen waren. Dit was bijgevolg een duidelijk genus-onderscheid. Ook voor dieren vond ze dit onderscheid terug, terwijl voor de voorwerpen slechts het een of het ander kon gevonden worden. Daarbij wees ze ook op het feit dat de dier-ideogrammen het onderscheid in geslacht aanduidden door toevoeging van kleine tekenjes, bijvoorbeeld

ram		bok		stier	
ooi		geit		koe	

De twee „sign-groups” voor de summatie en berustten

heel waarschijnlijk op éénzelfde stam. Dit bracht haar op de idee andere sign-groups te zoeken die een gelijke stam bevatten, doch verschilden door het laatste teken, of de laatste twee. Zo vond ze een ganse reeks, en daarop steunde ze haar bewering dat het hier dus ging om een flecterende taal ⁶⁾.

⁶⁾ A. Kober: Evidence of Inflection in the “Chariot” tablets from Knossos, Amer. J. Arch. 49, (1945); A. Kober: Inflection in Linear Class-B-I Declension, ibid. 50, (1946).

Daarenboven meende ze te kunnen vaststellen dat de „sign-groups” telkens in drie verschillende vormen voorkwamen, bijvoorbeeld:

 Deze drie verschillende vormen noemde ze: naamval I, II en III.

 Hoewel wij nu weten dat dit niet de verbuiging was van een naamwoord, maar dat de twee langere vormen het mannelijk en vrouwelijk zijn van het afgeleid adjectief, is deze juxtapositie van haar „drie-

lingen”, zoals men ze daarna noemde, van enorm belang geweest voor de latere ontcijfering. Op een buitengewoon scherpzinnige manier trok ze hieruit een reeks conclusies die haar leidden tot het opstellen van een rooster „in embryo”. Ze redeneerde als volgt. Als men vertrekt van:

Type A		Type B	
Naamv. I-stam	+ B ₂ + B ₇	Nv. I-stam	+ B ₃₆ + B ₇
Naamv. II- „	+ B ₂ + B ₄₀	Nv. II- „	+ B ₃₆ + B ₄₀
Naamv. III- „	B ₅₉	Nv. III- „	B ₂₀

en als men aanvaardt dat het Lineair B syllabarium van het cyprisch type is waarin nl., uitgezonderd voor de vokalen, ieder teken een consonant + vokaal voorstelt (CV), dan eindigt de stam van het type A op een bepaalde consonant, en de stam van het type B op een andere consonant. De tekens B₂ en B₅₉ van het type A kunnen bijgevolg dezelfde consonant bevatten, maar een verschillende vokaal, zoals ook de tekens B₃₆ en B₂₀ ⁷⁾ van het type B ook dezelfde consonant kunnen bevatten (die echter niet dezelfde is als in het type A) en een verschillende vokaal.

Indien nu echter, zoals waarschijnlijk is, de twee types tot dezelfde verbuiging behoren, dan kunnen B₂ en B₃₆ gemakkelijk dezelfde vokaal bevatten, vooral indien het hier om een thematische verbuiging gaat. En op dezelfde wijze mag gepostuleerd worden dat B₅₉ en B₂₀ ook dezelfde vokaal gemeen hebben, die echter verschillend zal zijn van deze in B₂/B₃₆.

Laat dit dan schematisch voorgesteld zijn als volgt:

Type A		Type B	
Naamv. I-stam	+ C ₁ V ₁ + B ₇	Nv. I-stam	+ C ₂ V ₁ + B ₇
Naamv. II- „	C ₁ V ₁ + B ₄₀	Nv. II- „	C ₂ V ₁ + B ₄₀
Naamv. III- „	C ₁ V ₂	Nv. III- „	C ₂ V ₂

⁷⁾ De tekens B₂, B₄₀, ... zijn de tekens van het syllabarium van het Lineair B, in de volgorde aangegeven door Sir A. Evans.

Dit beantwoordt precies aan hetgeen bestaat in het Latijn en in het Akkadisch:

<i>servus</i>	<i>šaddānu</i>
<i>servum</i>	<i>šaddāni</i>
<i>servo</i>	<i>šaddû</i>

Op grond van deze redenering is het mogelijk om een systeem van interrelaties tussen de verschillende tekens van het Lineair B syllabarium op te bouwen. Dit systeem zal des te uitgebreider en betrouwbaarder worden naarmate men over meer materiaal beschikt.

In een volgend artikel⁸⁾ stelt ze een nieuwe reeks „triplets” op, en toont aan dat er waarschijnlijk 2 verbuigingen bestaan, want de eerste 5 „triplets” wijken af van de zesde:

Nv. I-						
Nv. II-						
Nv. III-						

Hieruit deduceert ze wat ze zelf noemde „the beginning of a tentative phonetic pattern”.

Dit was inderdaad de weg die men moest volgen wilde men tot positieve resultaten komen waarop een ontcijferingspoging dan zou kunnen steunen met enige kans tot slagen. Wellicht ware zijzelf verder gegaan, indien een

	V ₁	V ₂
C ₁		
C ₂		
C ₃		
C ₄		
C ₅		

⁸⁾ A. Kober, The Minoan Scripts — Fact and Theory, Amer. J. Arch. 52 (1948).

voortijdige dood haar niet aan de wetenschap had onttrokken in 1950, op drieënveertigjarige leeftijd.

De eerste grote verdienste van M. Ventris ligt hierin, dat hij onmiddellijk de betekenis van A. Kober's redenering inzag en deze toepaste op het ondertussen door E. L. Bennett gepubliceerde Pylos-materiaal. Op het einde van 1951 stonden reeds 55 tekens geordend op een rooster volgens de klinker of medeklinker die ze moesten gemeen hebben. Een tweetal tekens stelden zeer waarschijnlijk klinkers voor, gezien hun hoge frekwentie als beginletter van een sign-group, terwijl ze bijna niet voorkwamen in het midden noch op het einde van een sign-group. Over een eventuele toe te kennen klankwaarde sprak M. Ventris zich vooralsnog niet uit.

De klanksubstitutie:

Deze tweede fase van de ontcijfering lijkt wel onmogelijk op het eerste gezicht. Het rooster, zoals het opgesteld was, gaf weliswaar een houvast en een zekere waarborg dat niet iedere willekeurige klankwaarde kon in aanmerking komen voor de tekens, maar, vermits het hier om een onbekende taal ging, kon M. Ventris moeilijk een wetenschappelijk verantwoord vertrekpunt vinden. Vorige mislukte ontcijferingspogingen hadden aangetoond dat men zich zeker niet mocht steunen op de enkele toevallige overeenkomsten met tekens van het Cypriotisch syllabarium. Voor het combinatievermogen van Ventris schenen echter geen onoverkomelijke hinderpalen te bestaan en op grond van zuivere deductie slaagde hij er in de sleutel voor de substitutie te vinden. Steunende op de bewering van Sir A. Evans dat de tabletten paleisinventarissen waren, en door vergelijking met gelijkaardige tabletten van Nuzi en Ugarit, nam hij aan dat ook deze plaatsnamen, eigennamen, beroepen en huisraad moesten bevatten. De sign-groups voor beroepen en huisraad konden gemeen zijn aan Pylos en Knossos, maar de toponiemen zeker niet. Hij maakte bijgevolg een lijst van sign-groups die uitsluitend op de Knossos-tabletten voorkwamen en die plaatsnamen en eventueel ook eigennamen dekten. In deze groep vond hij woorden die twee verschillende vormen vertoonden: een vorm die eindigt op het teken -12, en een langere vorm die eindigt op -37-/57. Deze laatste beschouwde hij als het adjectief afgeleid van een plaatsnaam. Onder de ons bekende toponiemen van Kreta die kans hebben oud te zijn en die rondom Knossos liggen, spelen Amnissos en Tulissos een grote rol. Van een drietal sign-groups die eindigden op het teken -12, en dat eventueel -so kon zijn, trok er één de bijzondere aandacht van M. Ventris: het eerste teken was een van de twee gepostuleerde klinkers, het tweede en het derde teken stonden op het rooster in dezelfde kolom, hetgeen betekende dat ze dezelfde klinker

a	ᐅ	a ₂	ᐅ	e	ᐅ	i	ᐅ	o	ᐅ	u	ᐅ
ai	ᐅ	ja	ᐅ	je	ᐅ	wi	ᐅ	jo	ᐅ		
wa	ᐅ	we	ᐅ					wo	ᐅ		
da	ᐅ	de	ᐅ	di	ᐅ	do	ᐅ	da ₂	ᐅ	ku	ᐅ
ka	ᐅ	ke	ᐅ	ki	ᐅ	ko	ᐅ	ku	ᐅ		
ma	ᐅ	me	ᐅ	mi	ᐅ	mo	ᐅ	mo	ᐅ		
na	ᐅ	ne	ᐅ	ni	ᐅ	no	ᐅ	no	ᐅ	nu	ᐅ
pa	ᐅ	pe	ᐅ	pi	ᐅ	po	ᐅ	po	ᐅ	pu	ᐅ
pa ₂ ?	ᐅ	qe	ᐅ	qi	ᐅ	qo	ᐅ	qo	ᐅ	ru	ᐅ
ra	ᐅ	re	ᐅ	ri	ᐅ	ro	ᐅ	ro	ᐅ	ru	ᐅ
ra ₂	ᐅ	se	ᐅ	si	ᐅ	so	ᐅ	so	ᐅ	tu	ᐅ
sa	ᐅ	te	ᐅ	ti	ᐅ	to	ᐅ	to	ᐅ		
ta	ᐅ	te	ᐅ	pte	ᐅ	z?o	ᐅ	z?o	ᐅ		
ta ₂ ?	ᐅ	z?e	ᐅ								

bevatten. Voor het toponiem Amnissos ging dit uitstekend, aangezien een syllabarium dat bestaat uit tekens voor Consonant + Vocaal een *i* moet inschuiven na de *-m-*. Als dit A-mi-ni-so juist was, kon een ander toponiem, waarvan de drie tekens in de o-kolom voorkwamen, niets anders zijn dan Ko-no-so, vooral daar het derde teken van Amnissos en het tweede teken Knossos op dezelfde horizontale lijn van het rooster stonden. Een derde sign-group kon Tulissos zijn, aangezien het tweede teken in de i-kolom stond bijgevolg li-kon zijn. Het eerste teken, dat een zeer lage frekwentie had, kwam echter niet voor op het rooster, en er was bijgevolg geen controle mogelijk voor een eventuele tu- waarde. Vanaf dit ogenblik drong het toekennen van de andere klankwaarden zich op als het ware door een kettingreactie. De dwang van deze kettingreactie was zelfs zo groot dat M. Ventris, die steeds gehoopt had een verwantschap te vinden tussen het Lineair B en het Etruskisch, deze opvatting moest laten varen en zich nu de vraag stelde of het Lineair B niet eerder Grieks was. Tot zijn grote verbazing immers vond hij steeds meer en meer woorden die zich gemakkelijk lieten transcriberen in het Grieks. Niet alleen een zestigtal eigennamen, die op zichzelf nog niet veel bewijskracht bezitten, maar ook tientallen namen van beroepen kwamen te voorschijn op die tabletten en wel in een vorm die, zonder de minste twijfel, precies overeenstemde met een woord in het vijf tot zes eeuwen latere Ionisch-attisch. Hij kon niet anders dan *do-e-ro*, *po-me*, *te-ko-to-ne* in verband brengen met *δοῦλος*, *ποιμήν* en *τέκτονες*; en *na-u-do-mo*, *toko-do-mo*, *ku-ru-so-wo-ko*, *to-ko-so-wo-ko* krijgen een zeer aanvaardbare betekenis als hij ze omzette in het Grieks als *ναῦδóμος*, *τοιχοδóμος*, *χρυσοφόργος*, *τοξοφόργος*, maar voor vele andere woorden was dit dan blijkbaar weer niet het geval. Hierdoor geraakte M. Ventris in twijfel omtrent zijn eigen ontcijfering, en daar hij nooit enige filologische vorming had genoten, geraakte hij niet verder. Daarom deed hij beroep op een jong hellenist, J. Chadwick, en samen werkten zij de „Griekse” hypothese uit. Het sindsdien beroemd geworden artikel „Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives”⁹⁾ was het resultaat van deze vruchtbare samenwerking. Hieraan ontleen wij nevenstaande tabel met de klankwaarden.

De spellingconventies:

Dank zij Chadwick's grondige kennis van het Grieks en van de Griekse dialecten, konden weldra een gans reeks woorden geïdentificeerd worden, op voorwaarde evenwel dat men zekere spellingconventies aanvaardde. Deze zijn¹⁰⁾

⁹⁾ In *Journal of Hellenic Studies*, 73 (1953) p. 84-105.

¹⁰⁾ *Ibid.* p. 91.

- 1) het syllabarium houdt geen rekening met de lengte der klinkers, noch met de verdubbeling der medeklinkers.
- 2) voor de tweeklanken au, eu, ou, worden beide elementen genoteerd terwijl voor de tweeklanken ai, ei, oi alleen a, e, o geschreven wordt: *ke-ka-u-me-no* = κεκαυμένος, *po-me* = ποιμήν.
- 3) het syllabarium maakt geen onderscheid tussen de r-reeks en de l-reeks: hetzelfde teken *ra* wordt gebruikt in *ke-ra-me-we* = κεραμήνες en in *e-ra-wo* = ἔλαιον.
- 4) het syllabarium maakt ook geen onderscheid tussen de stemloze occlusieven en de geaspireerde; voor de labialen en de dentalen vallen zelfs de stemhebbende occlusieven samen met de stemloze.
- 5) de medeklinkers l, m, n, r, s, worden niet geschreven als ze een lettergreep sluiten of aan het wordeinde staan: *ka-ke-u* = χαλκός, *po-me* = ποιμήν, *pa-ka-na* = φάσγανον.
- 6) een s- voor een occlusief in het begin van een woord is nooit geschreven: *pe-ma* = σπερμα.
- 7) wanneer verschillende medeklinkers op mekaar volgen, krijgt elk de klinker van de volgende lettergreep: *ku-ru-so* = χρυσός.

Het bestaan van deze spellingsconventies verklaren M. Ventris en J. Chadwick door het feit dat de Myceense scribae het syllabarium van het Lineair A, dat een gans andere taal noteerde, hebben overgenomen en er niet in geslaagd zijn het volledig aan te passen aan de structuur van het Griekse woord.

Het is duidelijk dat dit alles de interpretatie van de teksten zeker niet vergemakkelijkt. Men bedenke slechts hoeveel tientallen mogelijkheden van lectuur de toepassing van deze spellingconventies oplevert voor een willekeurige sign-group die bestaat uit drie of vier tekens. Zo is het bijvoorbeeld voor de eigennaam *ku-to* onmogelijk uit te maken of men Κύρτος, Κύτων, Κύνθος lezen moet.

Dit was dan de derde fase van de ontcijfering en tevens de bekroning van M. Ventris' werk.

Onweerlegbare feiten:

Om de lezer toe te laten zich een duidelijker beeld te vormen van de geldigheid van de ontcijfering, geven we nu enkele tabletten in transcriptie. Allereerst het veelbesproken Ta 641 tablet van Pylos, dat als volgt luidt:

ti-ri-po-de ai-ke-u ke-re-si-jo we-ke

ti-ri-po e-me po-de o-wo-we

ti-ri-po ke-re-si-jo we-ke a-pu ke-ka-u-me-no ke-re-a₂ qe-to

di-pa me-zo-e qe-to-ro--we

di-pa-e me-zo-e ti-ri-o-we-e

di-pa me-wi-jo qe-to-ro-we

di-pa me-wi-jo ti-ri-jo-we

di-pa me-wi-jo a-no-we

Met inachtneming van de hierboven opgesomde spellingconventies zal het een Graecus niet lastig vallen de treffende gelijkenis met het Grieks vast te stellen, en tezelfdertijd zal hij moeten toegeven dat de overeenkomst tussen enerzijds *qetorowe*, *tirijowe*, *owowe*, *anowe*, en anderzijds de kruiken die telkens vier, drie, twee of geen oren hebben, moeilijk als gevolg van het toeval kan beschouwd worden. Men lette verder op de drie soorten vaatwerk die, in het Grieks omgezet, *τρίπους*, meerv. *τρίποδες*, *πίθος* en *δέπας* zouden luiden, op de twee adjectieven *μείων* en *μείωv*, en op de dualisvorm die eindigt op *-e*. Het eerste *me-zo-e* is klaarblijkelijk een schrijffout, te wijten aan de verstrooidheid van de scriba die reeds aan de volgende post dacht. Op de derde lijn herkent men ook gemakkelijk „*ἀποκεκαυμενος skelea*”: met afgebrande poten.

Als men op een ander Pylisch tablet (Gn 1184) „*ko-ka-ro a-pe-do-ke e-ra-wo to-so e-u-me-de-i*” leest, begrijpt men onmiddellijk dat een zekere Kokalos aan Eumedes zoveel eenheden olijfolie terugbetaalde als aangegeven door het getal dat op de determinant volgt, nl. 18. Als men *ta-ra-nu*, meerv. *ta-ra-nu-we*, ziet op een Pylisch tablet (Ta 722) met daarnaast een voetbankje als determinant, dringt zich het Homerisch woord, „*θρῆvυς*” op; voor *i-qa* en *po-ro* gevolgd door een paardekop, passen *ἵππος* en *πῶλος* uitstekend; *ko-wo* en *ko-wa* gevolgd resp. door de determinant man en vrouw, zijn als *κοῦρος* en *κοῦρη* te lezen.

Omtrent de maatschappelijke instellingen bieden deze inventarislijsten natuurlijk weinig directe gegevens; nochtans vernemen we iets over een anax die een temenos bezit „*wa-na-ka-te-ro te-me-no*” dat een bepaalde hoeveelheid graan opbrengt (Pylos Er 312). Verder is er ook sprake van een ambtenaar „*pa₂-si-re-u*” (nu meestal *qa-si-re-u* gelezen) waaronder men

de βασιλεύς herkent, van een *i-je-re-u* en een *i-je-re-ja* die zonder twijfel *ἱερέυς* en *ἱέρεια* betekenen, en van vele *te-o-jo do-e-ro* en *te-o-jo do-e-ra* hetgeen als *θεοῖο δούλοι* en *θεοῖο δούλαι* te lezen valt.

Nog een paar andere tabletten trekken de aandacht, omdat zij onverwachte gegevens bevatten omtrent het bestaan van verschillende godenfiguren in de Myceense tijd. Op het tablet Gg 702 van Knossos wordt gewag gemaakt van een wijgeschenk „*pa-si-te-o-i me-ri*” en „*da-pu₂-ro-jo po-ti-ni-ja me-ri*” telkens gevolgd door één amfoor, hetgeen kan vertaald worden als: voor alle goden 1 amfoor honig, en voor de meesteres van het Labyrinth ook 1 amfoor honig. Nog te Knossos vinden we op een fragmentarisch tablet vier bekende godennamen gegroepeerd: *a-ta-na po-ti-ni-ja*, *po-se-da-o*, *e-nwa-ri-jo*, *pa-ja-wo*. De laatste twee namen, Eualios en Paian werden later resp. met Ares en Apollo geïdentificeerd. Te Pylos treffen wij ook Poseidoon, Hera, Hermes aan, en daarbij een totnogtoe onbekende „Triserôês” (Tn 316).

Met deze enkele, uit diverse gebieden gekozen voorbeelden besluiten we ons overzicht. Over de grondenverdeling, bewapening, specerijen, Homerische onomastiek ware nog veel te zeggen, doch wij wensten ons hier te beperken tot de duidelijkste gevallen die het succes van de ontcijfering op de meest treffende wijze illustreren.

Uit dit alles mag echter niet besloten worden dat het Lineair B geen problemen meer zou stellen. Deze zijn, helaas, nog zeer talrijk: de meeste tabletten zijn slechts bij benadering te interpreteren en sommige blijven geheel onverstaanbaar, niettegenstaande de vele en scherpzinnige pogingen van een schare uitmuntende mycenologen als daar zijn J. Chadwick, M. Lejeune, R. Palmer ... Deze vaststelling ondermijnt geenszins de geldigheid van M. Ventris' ontcijfering, want de bundel treffende overeenkomsten, zowel op morfologisch als op lexicografisch gebied, en de coherentie van de reeds geïnterpreteerde teksten kunnen niet langer meer aan het toeval toegeschreven worden, evenmin als de enkele singuliere vormen, die, ofschoon in het Grieks niet geattesteerd, toch volkomen passen in het kader van een door de historische grammatica gepostuleerd ouder taalstadium. Integendeel, het is bijna vanzelfsprekend dat men met bepaalde moeilijkheden geen raad weet, als men bedenkt hoe weinig met zekerheid geweten is èn over de sociale en economische toestanden van de Kretenzische en Myceense kultuurperioden waarvan de tabletten een uiting zijn èn over de technische terminologie èn over de gebeurtenissen die zich voltrokken in de drie tot vier daaropvolgende eeuwen. Ook wat de woordenschat betreft is het volkomen normaal dat het later Grieks dikwijls geen oplossing biedt: immers

zelfs indien men een ononderbroken continuïteit vooropstelt van het Myceens tot het Ionisch-Attisch, dan nog moet rekening gehouden worden met het feit dat iedere cultuurevolutie noodzakelijkerwijze taalwijzigingen met zich meebrengt.

Anderzijds achten wij ons toch verplicht, tot besluit van dit artikel, tot een zekere voorzichtigheid aan te manen. De ontcijferingsmethode van M. Ventris, wij herhalen het, is onaanvechtbaar en verdient de grootste bewondering. De enthousiaste besprekingen die vooraanstaande geleerden er aan gewijd hebben, zijn begrijpelijk en uiterst lofwaardig. Doch de voortvarendheid waarmee velen de ontcijfering in haar geheel aanvaarden en verder doorvoerden, en die alleen te verklaren is door de gejaagdheid die onze tijd kenmerkt, ook op wetenschappelijk gebied, leidde tot al te vlugge gevolgtrekkingen, ontoelaatbare veralgemeningen en voorbarige (hoewel zeer interessante) syntheses. Wij denken hier vooral aan V. Georgiev, V. Pisani, zelfs aan sommige artikels van R. Palmer, aan T. B. L. Webster, wiens vlot geschreven werk „From Mycenae to Homer” getuigt van een grote eruditie, maar het hypothetische te vlug als bewezen voorstelt. Ook het voor een mycenoloog onontbeerlijke instrument „Documents in Mycenaean Greek” van M. Ventris en J. Chadwick, met zijn klare uiteenzettingen en voortreffelijke suggesties, biedt ons vertalingen en interpretaties van tabletten die, naar onze mening, weinig overtuigend zijn en bij ieder oningewijd lezer een te optimistische indruk moeten verwekken.

Het weze ons derhalve toegelaten hier de hoop uit te drukken dat er een periode van bezinning moge komen die een meer rustige en gezonde kritiek aan het woord zal laten en die reeds, op te kleine schaal, ingeluid werd door P. Chantraine¹¹⁾, E. A. Leemans¹²⁾ en J. Friedrich, wiens woorden wij tot de onze willen maken: „Nach eingehender Prüfung seiner Methode und seiner Ergebnisse, bin ich jetzt zu der festen Überzeugung gelangt, dass diese Entzifferung tatsächlich richtig ist und einen festen Grund gelegt hat, auch wenn in den Einzelheiten, wie der Entzifferer selbst meint, noch manches zu korrigieren sein sollte”¹³⁾.

Deze bezinning zou dan de echte beloning zijn voor de grote verdiensten van M. Ventris en de ware erkenning van zijn genialiteit.

Gent, december 1960

R. THIBAU

¹¹⁾ P. Chantraine: Le déchiffrement de l'écriture Linéaire B à Cnossos et à Pylos, *Revue de Philol.* 29 (1955) p. 11-33.

¹²⁾ E. A. Leemans: Le déchiffrement du Linéaire B par M. Ventris, *Clio* 7-9 (1957); p. 304-305.

¹³⁾ J. Friedrich: Zur Schriftgeschichtlichen Wertung der kretischen Linearschrift B, *Minos* 4 (1956) p. 6-10.

VIII—VAN OUDHEDEN NAAR OUDHEIDKUNDE

Twee studies op het gebied van de Palestijnse archeologie, verschenen in de loop van 1960, vormen tesamen een mijlpaal in de geschiedenis van het historisch-archeologisch onderzoek in Palestina. *'Archaeology in the Holy Land'* ¹⁾ bevat de neerslag van een jaren lange studie van de rapporten van opgravingen uitgevoerd in Palestina door Miss K. M. Kenyon, en is geschreven voor een breder lezerspubliek. De tweede studie ²⁾ is het eerste deel van de wetenschappelijke publikatie van de opgraving van de tell es-Sultan, Jericho, geschreven door de zelfde auteur. Dat een boek over de Palestijnse archeologie verschijnt, is tegenwoordig niets bijzonder meer, en opgravingsrapporten komen geregeld uit, en geven doorgaans geen aanleiding tot speciale aandacht in Phoenix. Dat zulks thans wel geschiedt, heeft een goede reden.

In 1931 nam miss Kenyon als student van de British School of archaeology te Jerusalem voor het eerst deel aan een Palestijnse opgraving, nml. te Samaria. Bij haar onderzoek paste zij als eerste in Palestina de in west Europa geldende inzichten op het gebied van archeologisch onderzoek toe. Pas na 1952 echter, toen zij haar groot opgezette onderzoek van de ruïneheuvel van Jericho begonnen was, werd de aandacht van de Palestijnse archeologen op dit aspect van het onderzoek gevestigd. Wie niet vertrouwd is met de moderne ontwikkeling van oudheidkundig bodemonderzoek zal het beste de betekenis van dit revolutionaire gebeuren kunnen bevatten, indien aan de hand van enkele voorbeelden wordt aangetoond, hoe de verhouding tussen methode en resultaat is in archeologisch werk.

In de vorige eeuw is archeologie begonnen als min of meer pure schatgraverij. In Nederland en andere landen van noord-west Europa heeft zich uit de wilde graverij in de eerste helft van onze eeuw een streng gedisciplineerde wetenschap ontwikkeld. Men kan deze ontwikkeling vergelijken met die in de moderne natuurwetenschappen. Men heeft te maken met een bepaalde stof, waarvan men eerst de eigenschappen moet leren kennen, alvorens men er op verantwoorde wijze mee kan werken. Om de eigenschappen te leren kennen, moet men de structuur ontleden, daartoe moet men de geëigende instrumenten ontwerpen, en men dient voortdurend rekening te houden met nog onbekende mogelijkheden. Zulk onderzoek wordt dikwijls in teamverband uitgevoerd, en geleerden wisselen voortdurend hun ervaringen uit, en testen elkaars resultaten. Algemeen bekend is thans, dat de

¹⁾ London, 1960.

²⁾ K. M. Kenyon, *Excavations at Jericho*. Vol. I. *The Tombs excavated in 1952-4*. London/Jerusalem, 1960.

archeologie gebruik maakt van de C. 14 dateringsmethode, maar alleen zij, die daar direkt bij betrokken zijn weten, dat deze methode zelf nog steeds onderwerp van studie uitmaakt, en wel in internationaal verband.

Door de contacten der vakarcheologen onderling, werd de methode van onderzoek van de oudheden, die in de bodem verborgen liggen, opgevoerd tot een hoog peil. Men onderzocht de structuur van de stof, waarmede men te maken had, en men had intensief internationaal contact. In Palestina had de geschiedenis van het onderzoek een ander verloop. Daar bleef de traditie bestaan, dat opgravingen werden geleid door bijbelgeleerden, architecten, en andere niet-vakarcheologen. Men leerde de traditionele methode van andere gravers in Palestina, en nieuwe inzichten werden er, sedert Fisher zijn exposé van de methode in 1924 publiceerde³⁾ nauwelijks meer toegepast. Fishers' uiteenzetting van wat stratigrafisch onderzoek is, doet tamelijk modern aan, maar tevens blijkt, dat dit onderzoek niet door hem zelf, maar door zijn Egyptische voormannen moest worden gedaan. Het behoeft ons niet te verbazen, dat dit systeem, toegepast op een zo ingewikkelde situatie als die te Samaria, geen bevredigende resultaten kon opleveren.

De Palestijnse archeologie van de eerste helft van deze eeuw wordt gekenmerkt door het ontbreken van de twee genoemde factoren, die het oudheidkundige bodemonderzoek in west-Europa steeds meer gingen bepalen: onderzoek van de structuur der materie, waarmede men te maken had, en contact met vakmensen, die midden in de ontwikkeling stonden. De te Jerusalem gevestigde scholen van verschillende nationaliteit zetten gezamenlijk de oude tradities voort, wisten in onderling samenwerken een aantal problemen op te lossen, maar lieten anderzijds bij elke opgraving een groot aantal bronnen van informatie, die in het westen waren aangehoord, ongebruikt, zo men ze niet uit onwetendheid letterlijk verwoestte.

De tegenstelling, die aldus onstond tussen Palestijnse en west-Europese archeologie vindt men terug in de rapporten van de Samaria-opgraving van 1931-1933. Hierin heeft nml. naast het algemene rapport van stratigrafisch onderzoek en het vondstenregister, het onderzoek van Miss Kenyon, die een sleuf groef over de top van de heuvel, een eigen plaats gekregen. Zo vinden wij in het derde deel: *The Objects*⁴⁾ een katalogus van Israelietisch aardewerk, terwijl de lezer, die benieuwd is naar de chronologie van dit aardewerk, voortdurend verwezen wordt naar de vondsten van Miss Kenyon, in een afzonderlijk hoofdstuk gepubliceerd.

³⁾ G. A. Reisher, e.a. *Harvard Excavations at Samaria*. Vol. I, Part II, Ch. II. Cambridge, 1924.

⁴⁾ J. W. Crowfoot e.a. *Samaria-Sebaste*, Vol. III *The Objects* London, 1958.

Het resultaat hiervan is, dat wij voor een periode van ongeveer 150 jaar uit de geschiedenis van het noordelijke rijk Israel, nml. van pl.m. 870-722 v. Chr. zes verschillende periodes kennen, met de ontwikkeling van enkele aardewerkvormen binnen die periode. Vergeleken met de algemene catalogus is de oogst van miss Kenyons' onderzoek maar zeer gering. Zij heeft een zeer strenge zuivering toegepast op haar eigen werk, en alleen dat, waarvan de stratigrafische volgorde volkomen vast stond, gepubliceerd. Wij hebben hier dus een minimum resultaat, terwijl de algemene catalogus een grote hoeveelheid vormen bevat, met althans deels onzekere chronologie. Een grote hoeveelheid materiaal dus, maar met zeer weinig exacte gegevens. Slechts enkele van de te Samaria gevonden aardewerkvormen bleken tot nog toe onbekend te zijn geweest. Zo'n algemene catalogus heeft waarde voor de studie van de verspreiding van bepaalde aardewerksoorten, maar daarmee houdt de betekenis dan ook op. De minimumcatalogus, met zijn exacte, en dus geheel betrouwbare gegevens daarentegen, kan ons dienen om materiaal van elders zuiver te dateren, en heeft dus een maximumrendement.

Wat is echter in de archeologie een exact gegeven? Wij dienen hier onderscheid te maken tussen een archeologisch gegeven en de interpretatie daarvan. De interpretatie valt namelijk in twee delen, vooral daar, waar wij met oudheden uit bijbelse tijdperken te maken hebben. In dat opzicht heeft de prehistorie van niet-bijbelse landen het makkelijker. Daar behoeft men namelijk geen brug te slaan tussen gegevens, die aan grondwerk ontleend zijn, en gegevens die uit de literatuur bekend zijn. Dit bruggenslaan is namelijk een hoogst verleidelijke maar ook hoogst riskante zaak. Maar al te vaak meent men, dat de apologie met dergelijke constructies gediend is, die, bij nauwkeurig onderzoek vaak wrakke bouwsels blijken te zijn. Wij komen op de relatie tussen gegevens, uit aarde en steen opgedolven en de bijbelse gegevens nog terug.

Er is echter ook een zuiver archeologische interpretatie van archeologische gegevens, en deze interpretatie wordt vooral gekenmerkt door de betrekkelijk geringe mogelijkheden, die zich hierbij voordoen. Dit is dikwijls het gebied van de open vragen, waarbij het soms door toevallige omstandigheden gelukt, zekerheid te verkrijgen.

Wij moeten echter beginnen met de exacte feiten van de archeologie te beschouwen. Van de geologie heeft de archeologie het begrip stratigrafie overgenomen. Stratigrafie is gelaagdheid. Stel U voor een kleine catastrofe, zoals die tegenwoordig wel eens voorkomt: een na-oorlogse betonnen woning stort ineen wegens een fout in de constructie. Een ploeg arbeiders komt de warwinkel van puin opruimen. De eigenaar, die aan de calamiteit ontsnapte, wenst een kostbaar stuk huisraad, dat in de kelder opgeborgen was, te

redden. Tijdens de opruimingswerkzaamheden analyseert hij onwillekeurig het puin: het platte dak wordt eerst verwijderd, daarna volgen stukken van de ingestorte muren, vervolgens komt zijn huisraad aan de dag, dan de flarden van het vloerkleed, dan de vloer; dit alles is echter reeds grotendeels in de kelder gezakt. Dan komen de vloerbalken, vervolgens wordt het water uit de kelder gepompt, en ten slotte vindt men alle thans gebroken wijnflessen, tussen de splinters van de stellingen waarop zij lagen. De eigenaar, die vol spanning wacht, weet van elk brok puin te zeggen, waar het eens deel van uitmaakte, en weet ook precies het moment, waarop zijn kostbaarheid tevoorschijn moet komen. Er zit *systeem* in de chaos. Het puin dient opgeruimd te worden tot op het oorspronkelijke grondvlak: bodem van de kelder, trottoir voor het huis, en tuintje er achter. Gaat men nu weer bouwen op die plaats, dan zullen nog de oude funderingen moeten worden uitgebroken.

Bij archeologisch onderzoek gaat men op dezelfde wijze te werk, met dien verstande, dat men behalve met steenbouw ook vaak te maken heeft met inmiddels vergane houten balken, met bovenbouw van klei, en soms ook daken van klei gemaakt, op een laag riet, die rustte op balken. Hoe chaotisch een ruïneheuvel er moge uitzien wanneer men er in begint te graven, er is toch een aanwijsbare orde, zelfs als er niets meer over is van de oorspronkelijke bouwmaterialen, dan klei. In de Nederlandse archeologie is dit alles gemeengoed en het wordt samengevat in het woord: gelaagdheid of stratigrafie.

In de Palestijnse archeologie treft men doorgaans, ook in de na de tweede wereldoorlog verschenen rapporten een andere situatie aan. Daar zoekt men tevergeefs naar aanduidingen van het niveau van straatje, steegje, binnenplaatsje e.d. Het feit, dat bewoners van een stadje op de grond liepen is in deze archeologie dikwijls niet of zeer gebrekkig verdisconteerd. Men ziet natuurlijk op foto's van een opgegraven gebied wel altijd een vlak, waarop de opgravers en hun arbeiders lopen om hun werk te doen, maar er is niet de minste garantie, dat zulke vlakken ook de plaats zijn, waar de bewoners van het bedoelde stratum liepen. En hetzelfde geldt van vloeren binnenshuis. Palestijnse opgravers vermelden vaak, dat de vloeren moeilijk te vinden waren, of zelfs, zoals in het Herodiaanse Jericho, hebben zij in bepaalde ruimtes geen vloeren kunnen vinden. Zij bedoelen dan, dat er geen vorm van bestrating werd gevonden, b.v. een laag rivierkeien, of kleinere steentjes, waarmee men een binnenplaats kon bestraten.

Ook al blijkt het practisch ondoenlijk elk niveau van een oosters stadje zorgvuldig te scheiden van het voorafgaande (het is vaak immers niet anders dan kleilaag op kleilaag), dan kan toch met behulp van een eenvoudige

vertikale doorsnede althans bij elke woonlaag een of zelfs een reeks vloerlagen worden aangetoond.

Ging het er nu slechts om de architectuur van een laag te bestuderen, dan doen deze lagen er weinig toe. Maar willen wij tot een zuivere datering komen van een reeks lagen, dan dient men wel degelijk in een beperkt gebied zulke laagjes afzonderlijk te onderzoeken, en wel om de volgende reden:

De vloer van een nieuw huis ligt op puin, dat geheel behoort tot de voorafgaande periode. Stort op den duur dit nieuwe huis in, dan ligt op de vloer, onder het ingestorte dak, aardewerk dat behoort tot de laatste periode van het huis. Deze twee aardewerkgroepen, die van voorafgaande, en van volgende periode, zijn slechts van elkaar gescheiden door een dunne vloerlaag. Vindt men die vloerlaag niet, dan zullen beide groepen aardewerk door elkaar raken bij het opgraven, en daarmee is het dateringsmateriaal verward. Om nog even op ons moderne rampje terug te keren: niemand zal *onder* de keldervloer gaan zoeken naar voorwerpen, die thuis hoorden *in* het huis.

De Palestijnse archeologie worstelt ook voortdurend met een verwant probleem: men vindt telkens de klacht vermeld, dat het zo moeilijk is om geïsoleerde gebouwen op een ruïneheuvel aan het juiste stratum toe te wijzen, vooral, wanneer er in de aardewerkvondsten geen houvast wordt gevonden. Dat twee gebouwen, die uit de zelfde tijd stammen, door een stuk grond met elkaar verbonden waren, waarover men van het ene naar het andere kon wandelen, en dat dit oppervlak met een bepaalde archeologische techniek kan worden gevonden, is een inzicht, dat thans pas ingang begint te vinden.

Een belangrijk element in elke moderne archeologische publikatie is de profieltekening, waarop men het verloop van grondlijnen in verticale doorsnede ziet aangegeven. Dergelijke profieltekeningen treffen wij in Palestijnse publicaties voor het eerst aan in het reeds genoemde deel I van Samaria, en wel betreffende de sleuf, die door Miss Kenyon werd gegraven. Behalve in enkele tijdschriftartikelen zoeken wij verder tevergeefs in de opgravingsrapporten, naar dergelijke onmisbare aanduidingen van de stratigrafie. Wat men wel en overvloedig aantreft, zijn pseudo-profieltekeningen, door de architecten of tekenaars van de expedities gemaakt op hun teken tafels, dus niet naar de „natuur” getekend, van de positie van een aantal huizen e.d. die boven elkaar werden aangetroffen. De ijverige lezer van zulke raporten kan zelf ad libitum dergelijke doorsneden in alle windrichtingen samenstellen, maar het is nutteloze arbeid: het ware verloop van de grondlijnen is er niet mee te achterhalen. Met andere woorden: wij

kunnen op die tekeningen wel nagaan, dat bepaalde gebouwen op elkaar volgden in de tijd, maar niet of gebouwen, die in het zelfde vlak naast elkaar hebben gelegen, inderdaad tot dezelfde archeologische laag hebben behoord.

Het behoeft geen betoog, dat gebrekkige profieltekeningen duiden op een gebrekkige wijze van arbeiden, op een vervagen van grenzen tussen strata en een laag rendement van de gegevens, die men verkrijgt. Zo vindt men in de publikatie van de opgraving van Tell en-Nasbeh ⁵⁾ een plattegrond van de gehele stad, met alle gebouwen die men er aantrof, maar het is totaal onmogelijk nog na te gaan, hoe de stratigrafie binnen de muren was, en of de plattegrond een situatie weergeeft, die ooit heeft bestaan.

Veel opgravingen hebben betrekkelijk weinig concrete feiten aan het licht gebracht. En onder concrete feiten verstaan wij dan: een zuivere analyse van de stratigrafie met de voorwerpen geordend naar de laag, waarin zij werden gevonden. Uiteraard zijn er ondernemingen van geringere omvang geweest, zoals b.v. de opgraving van Qumran, waar men van vrij zuivere resultaten kan spreken, maar helaas moet worden vastgesteld, dat van alle ruïneheuvels in Palestina (en in Syrië en de Libanon) die op grotere schaal zijn opgegraven, slechts die van Jericho exacte kennis heeft gebracht.

Nu is het onmogelijk om wat opgravers niet hebben opgemerkt toch uit hun rapporten te reconstrueren. Wel echter kan men die rapporten benaderen met kennis van de moderne methode van archeologie, en scheiden tussen zekere en onzekere factoren. Men kan zelfs een stap verder gaan, en met behulp van datgene in de rapporten, dat betrouwbare gegevens bevat, allerlei onzekerheden elders elimineren. Dit geldt voornamelijk de datering van strata en van bepaalde gebouwen. De resultaten van een dergelijke bewerking van opgraversrapporten, gevoegd bij de resultaten van eigen archeologisch werk in Palestina heeft Miss Kenyon neergelegd in haar boek: *Archaeology of the Holy Land*. En hier hebben wij inderdaad voor de eerste maal een overzicht van deze archeologie, dat samengesteld is met moderne kennis van zaken. Wanneer er vaagheden zijn in dat boek, dan ligt dat aan de aard van de materie, waarmede zij moest werken: oude en nieuwere opgraversrapporten, die vol staan met oncritisch verwerkt materiaal.

Deze eerste zuiver wetenschappelijke behandeling van de archeologie vormt een mijlpaal in de Palestijnse oudheidkunde. Niet alleen de Palestijnse, maar ook de zgn. bijbelse archeologie komt hier pas goed tot z'n recht, omdat de grenzen, die gesteld zijn aan deze wetenschap, niet worden overschreden. Hier is duidelijk onderscheid gemaakt tussen feiten en mogelijk-

⁵⁾ C. C. McCown. *Tell en-Nasbeh*, Vol. I. New Haven 1947.

heden, en waar archeologie in eerste instantie te maken heeft met de materiële uitingen van oude kulturen, zijn bijbelgeleerde en -student er slechts mee gebaat, wanneer zij precies weten, wat zij van de archeologie kunnen verwachten, en wat zij er niet van mogen verwachten.

De invoering van moderne methodes in Palestina brengt grotere mogelijkheden met zich mede. Al te krampachtig heeft men in Palestina de studie van de potscherf boven alles gesteld, en dikwijls werd niet de stratigrafie het criterium voor wat een stratum is, maar het aardewerk dat men vond. De moderne archeologie heeft echter veel meer mogelijkheden om een beeld te ontwerpen van de cultuur van een tijd. Niet slechts de artefacten, maar ook de omgeving, de plantaardige en de dierlijke resten, de grond, etc. worden in het onderzoek betrokken.

Een moderne archeologie moet in de eerste plaats met harde feiten komen. De materie, waarmee de archeologie te maken heeft, bevat immers alleen maar een reeks concrete situaties. Die dient men te onderzoeken, en exact weer te geven. Dan begint de interpretatie, en nu pas beginnen de vraagtekens te komen, en het is de kunst van het vak om zuivere mogelijkheden te onderscheiden van opvattingen, die niet gebaseerd zijn op de gegevens. Wanneer men dan van het archeologische gegeven een brug wil slaan naar het bekende uit de literatuur, dan is noch de archeoloog alleen, noch de bijbelgeleerde alleen daar toe meer in staat; daartoe moeten zij samenwerken. Indien wij critiek hebben op het werk van Miss Kenyon, dan is het dit, dat zij dit laatste blijkbaar wel eens uit het oog verliest. Dan wordt er niet aan de archeologie, maar aan de bijbelkunde onrecht gedaan. Meestal is het omgekeerde het geval geweest in het verleden.

Leiden, december 1960

H. J. FRANKEN